

Makale tarihçesi: Alındı: 31 Mayıs 2020; Kabul edildi: 16 Ağustos 2020

DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v7i2.695>

Dış Göç Romanlarında Temel İzlekler

Burak Çavuş¹

Öz

*Bu çalışmada, 1960-1990 yılları arasında yayınlanan ve Avrupa'ya işçi göçünü konu edinen romanlar izleksel bağlamda incelenmiştir. Romanlardaki temel izlekler çerçevesinde göç süreci irdelenmiş, inceleme, göçmenlerin tanımlanmasında ve adlandırılmasında kullanılan Gastarbeiter (konuk işçi) Auslander (yabancı) kavramları ve Almanlar tarafından Türk kimliğine atfedilen çağrışımlar üzerinden yürütülmüştür. Göçmenlere yönelik politikalarda ve yaklaşımlarda onların nasıl tanımlandığının etkili olduğuna ve yazınsal süreçte de bu politika ve yaklaşımların belirleyici olduğu savından hareket edilmiştir. Bu noktada adlandırmaların, tanımlamaların göç olayı çerçevesinde biz ve öteki ilişkisi üzerindeki etkisine odaklanılmış; toplum ve yazın ilişkisi temelinde incelenen romanlar üzerinden göç ve göçmenlik meselesine dair çıkarımlar yapılmıştır. Bunlar arasında, ayrımcılık, kötü çalışma koşulları, hak ihlalleri, ırkçılık ve ötekileştirme gibi başat sorunların bu eserlerde merkezi konumda olduğu tespit edilmiştir. Böylece çalışmanın amacı olan göç yazını oluşturulan temel izleklere ulaşılmış; sosyolojik ve tarihsel gerçekliğin yazınsal gerçekliğe aktarılmasında etkili olan unsurlar ön plana çıkarılmıştır. **Anahtar kelimeler:** Dış göç; göçmen edebiyatı; Türk romanı.*

ABSTRACT IN ENGLISH

Main Patterns in Migration Novels

In this study, the novels published between 1960-1990 and dealing with the migration of workers to Europe were examined in a contextual context. The process of immigration has been examined within the framework of the basic lines in the novels, through the concepts of gastarbeiter (guest worker), auslander (foreigner) used in the identification and naming of immigrants and connotations attributed to Turkish identity was conducted. The argument is that how they are defined is effective in policies and approaches towards immigrants and that these policies and approaches are determinative in the literary process. At this point, the effect of naming definitions on us and the other relationship within the framework of migration has been focused; there are inferences about the issue of migration and immigration through the novels examined on the basis of the relationship between society and literature. Among these, it has been determined that dominant problems such as discrimination, poor working violations, racism and marginalization are central to these works. Thus, the basic themes that constitute the migration literature, which is the aim of the study have been reached and the factors that are effective in transferring the sociological and historical reality have been brought the fore.

Keywords: International Migration; Migrant Literature; Turkish Novel.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAVUŞ. G.O.P Üniversitesi Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tokat, Türkiye. E-posta: burak.cavus@gop.edu.tr.

Bu makale, yazarın doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Türk edebiyatı özelinde göç ve edebiyat ilişkisi, Türk toplumunun yaşadığı çeşitli göç olaylarıyla gelişerek bugünlere kadar uzanmıştır. Uygur Türklerinin *Göç Destanı* ile başlayan bu ilişki, halk edebiyatı dairesinde değerlendirilen edebi türler ile devam etmiş, roman, öykü gibi modern edebi eserlerle çağdaş yazının bir kolu olarak sürdürülmüştür. Çağdaş Türk edebiyatında göç konusu, öncelikli olarak Balkanlardan, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç dalgaları ve Kurtuluş Savaşı sonrası Yunanistan ile yapılan Nüfus Mübadelesi ile görülmeye başlamıştır. Özellikle de romanlarla bu göçler sonucu ortaya çıkan yeni durumlar, sorunlar edebi düzleme aktarılmış, bu çerçevede yazılan romanların bazıları ise şunlar olmuştur: "M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, 1936; C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, 1938; *Göçmen Ahmet*, 1939; Murat Sertoğlu, *Komitacı Aşkı*, 1943; Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Karlı Dağlar* (Makedonya), 1945; Reşat İleri, *Yörük Ali*, 1953; Hüsniye Balkanlı, *Güzel Hatice*, 1958; Emine Işınsoy, *Azap Toprakları*, 1969; *Çiçekler Büyür*, 1979; Sevinç Çokum, *Bizim Diyar*, 1978; Ziya Yamaç, *Mehmet*, 1979; Bedirhan Çınar, *Pehlivan ve Çeteci Yörük Ali*, 1982; Tayyar Tahiroğlu, *Emin'in Ciğeri*, 1985; Necati Cumalı, *Viran Dağlar*, 1991; Mim Kemal Öke, *Günbatımı*, 1991; Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları*, 1998. Muzaffer Kaleoğlu, *Rumeli Rüzgârları*, 2006; İsmail Bilgin, *Elveda Balkanlar*, 2007; Yılmaz Gürbüz, *Balkan Acısı*, 2010; Halide Alptekin, *Balkan*, 2011; Gökhan Gökçe, *Rumeli'ye Veda*, 2011; Halide Alptekin, *Ağlama Tuna*, 2012; Halil Delice, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda*, 2013; Ramis Çınar, *Elveda Rumeli*, 2014; Ayla Kutlu *Yedinci Bayrak, Urumeli'nden İzmir'e*, 2016" (Tilbe-Bilecen-Derrişoğlu, 2019: 8-10).

1950 sonrası dönemde ise Türk toplumu hem içerde hem de dışarda yeni bir g hareketliliği ile karşı karşıyadır. Köyden kente göç olayı i hareketliliği beraberinde getirirken, Avrupa'ya işçi göçü, beyin göçü gibi olaylar da dış hareketliliğe neden olmuştur. İ göçü konu edinen metinler, daha çok Anadolu'dan İstanbul'a gerçekleşen hareketlilikleri temel almıştır. Tarımda makineleşme, işsizlik gibi faktörler sonucunda başlayan göç dalgaları, özellikle de toplumsal gerçekçi yazının üzerinde durduğu konulardan olmuştur. G sonucu Őehirde gerçekleşen değişiklikler, arabesk kültür etrafında değerlendirilen yeni demografik oluşumlar, yabancılık, ötekileştirilme gibi sosyolojik gerçeklikler çeşitli edebi metinlerle anlatılmıştır. Ayrıca gurbet, zlem, para kazanma yolları, Őehirde tutunma çabaları gibi çeşitli göçmen halleri de anlatıların odağında yer almış, bugün dahi yazılan eserlerin konusu olagelmıştir. Bu noktada *Gurbet Kuşları*, *Bereketli Topraklar zerinde* (Orhan Kemal), *Zor*, (Sevinç okum), *Köy gren* (Fakir Baykurt), *Halo Dayı ve İki kz* (Muzaffer İzgü), *Deniz Kst* (Yaşar Kemal), *Bir Dünya Yıkıldı* (A. Gnbay Yıldız), *Tutkular Keder Oldu* (Nurullah Genç), *Canbaz* (Emine Işınsoy), *Berci Kristin p Masalları*, *Sevgili Arsız lm* (Latife Tekin), *Kafamda Bir Tuhaflık* (Orhan Pamuk) gibi eserler ilk akla gelenlerdendir.

Göç olgusu etrafında 1950 sonrası oluşan yazının diğer tarafında ise 1960'lı yıllarda başlayan Avrupa'ya işçi göçü hareketliliğinin olduğu görülür. Avrupa'ya özellikle de Almanya'ya giden Türk vatandaşlarının sayısı gün geçtikçe artar. Kitlesel bir göç hareketine dönüşen bu işçi göçü, bugüne kadar uzanan bir yazın alanının oluşmasını sağlar. Daha sonraları göçmen edebiyatı olarak da literatürde yerini alacak bu yazın alanı, Türkçe ve Almanca olmak üzere iki koldan ilerler. Göçmenlerin gittikleri yerlerdeki konumlarına göre yazılan konular değişiklik gösterse de daima sorunlar üzerine inşa edilmiş eserler verilir. İlk gidenler dil, kültür çatışması, iş yerindeki sorunlar, ayrımcılık gibi sorunlar üzerinde dururken; daha sonraki kuşaklar kimlik sorunu, aidiyetsizlik, iki kültür arasında kalmışlık gibi sorunlara eğilmişlerdir. Bu sorunlar sadece yazın dünyasında değil, sinema sektöründe de sıkça işlenmiş, sorunların görünürlük kazanması doğrultusunda hem Türkiye'de hem de Almanya'da ve bazen de ortaklaşa yapımlar ile konu gündemde tutulmuştur. Sadece Almanya'ya gidenlerin değil, İsveç, Hollanda, Fransa gibi ülkelere göç eden Türk vatandaşlarının sorunları, sanat araçları ile duyurulmaya çalışılmıştır. Elbette ki bu noktada da edebiyat geniş bir alanı kapsamıştır. Gerek bizzat bu göç deneyimini yaşayanlar gerekse yaşamadığı halde bu vatandaşların sorunlarına dikkat çekmek isteyen birçok edebiyatçı bu konuyu kurgusal düzleme aktarmıştır. Roman, hikâye, şiir, tiyatro, türkü gibi birçok edebi tür ile Türk vatandaşlarının Avrupa'ya göç macerası geniş bir alanda yansıtılmıştır.

Bu alanda ilk eserler 1960'lı yıllarda verilmeye başlanmıştır. Özellikle de roman ve hikâye türü ile Almanya'ya işçi göçü farklı yönleri ile ele alınmıştır. Konuyla ilgili yazılan romanlar arasında öne çıkanlar olarak *Fikrimin İnce Güllü* (Adalet Ağaoglu), *Berlin'in Nar Çiçeği* (Füruzan), *Almanya Almanya* (Nevzat Üstün), *Sanıcı Sanıcı* (Necati Tosuner), *Dik Bayır* (Abbas Sayar), *Koca Ren*, *Yarım Ekmek*, *Yüksek Fırınlar* (Fakir Baykurt), *Türkler Almanya'da* (Bekir Yıldız), *Oturma İzni*, *Ben Aranıyor* (Yüksel Pazarkaya), *İş Sürgünleri*, *E5*, *Kılları Yolunmuş Maymun*, *Fabrikada Bir Saraylı* (Güney Dal), *İş Dönüşü*, *Almanlar Bizi Sevmedi* (Fethi Savaşçı), *Cennet'in Öteki Yüzü* (Habib Bektaş), *Gündoğduların Yükselişi*, *A'nın Gizli Yaşamı* (Aras Ören), *Dağların Sultanı* (Dursun Akçam), *Alpler Geçit Vermiyor* (Rıza Hekim), *Geride Kalanlar*, *Geriye Dönenler*, *Yurdumu Özledim* (Gülten Dayıoğlu), *Gurbet Sofrası* (Özdemir Başargan) gibi eserleri sayabiliriz. Bunlarla birlikte Renan Demirkan, Alev Tekinay, Selim Özdoğan, Feridun Zaimoğlu gibi ikinci ve üçüncü kuşak yazarlar da göç sürecinin devamında ortaya çıkan kimlik bunalımı, aidiyet eksikliği gibi konular üzerine eğilmişlerdir. Alman yazarlar arasında ise Günter Wallraf'ın anı-roman tarzında yazdığı *En Alttakiler* eseri ile Barbara Frischmuth'un *Pembe ve Avrupalılar* olarak dilimize çevrilen romanı en çok bilinenlerdendir.

Gerek iç göçü gerekse dış göçü konu edinen romanlarda, "genel olarak göç öncesi, göç sırası, göç sonrası anlatı kişilerinin yaşamöykülerini öyküleyen kökleşik bir yapısal görünüm" (Tilbe-Tilbe, 2019: 119) vardır.

Yapısal düzlemdeki bu ortaklık, izleksel düzlemde de görülür. Bu izlekler ise daha çok göçmenlerin karşılaştıkları sorunlara koşut olarak ortaya çıkmıştır. “Özellikle ulusötesi göçerlerin en başat sorunu, öncelikle dil/iletişim konusudur. Bunun yanında iki dillilik (İng. bilingualism), kimlik arayışı (İng. identity), ekinsel parçalanma (İng. cultural fragmentation), toplumsal uyum (İng. social harmony), bütünleşme (İng. integration), yalnızlık, (İng. loneliness), benzeşim (assimilation) ya da yabancılaşma (İng. alienation) gibi konular öne çıkmaktadır” (Tilbe, 2015: 458). Almanya’ya işçi göçü özelinde bakıldığında ise bu sorunların aşamalı olarak ortaya çıktığı ve sonrasında da göçmen yazınının başat konuları haline geldiği görülür.

Bu çalışmada ise göçmen yazını kapsamında değerlendirilen şu romanlarda öne çıkan izlekler incelenecektir: *Türkler Almanya’da* (Bekir Yıldız), *Yüksek Fırınlar, Koca Ren* (Fakir Baykurt), *İş Sürgünleri, E-5* (Güney Dal), *Fikrimin İnce Gülü* (Adalet Ağaoğlu), *Berlin’in Nar Çiçeği* (Füruzan), *Gurbet Sofrası* (Özdemir Başargan), *Yurdumu Özledim* (Gülten Dayıoğlu), *Almanlar Bizi Sevmedi* (Fethi Savaşçı), *Alpler Geçit Vermiyor* (Rıza Hekim). İnceleme, üç başlık altında yürütülecek, bu hususta Türk göçmenlerin adlandırılmasında kullanılan *gastarbeiter*, *auslander* gibi kavramlar ile Türk imgesinin yabancılar üzerindeki çağrışımları üzerinde durulacaktır.

Almanya’da Gastarbeiter (Misafir İşçi) Olmak

Türkiye’den Avrupa’ya işçi göçü, kavramlar üzerinden okunduğunda, misafir işçilikten ulus ötesi yurttaşlığa uzanan bir süreç görülür. Tüm bu zaman içerisinde ise Türk göçmenler farklı kavramlarla anılmakta, değişen şartlara göre yeniden tanımlanmaktadırlar. Dolayısıyla göçmenler bu kavramlar üzerinden bilinmekte, konumlandırılmakta ve statü kazanmaktadırlar. En çok da ilk giden göçmenler için kullanılan kavramlar zamanla değişmiş; adeta kendileri için kullanılan kavramlara göre karşılaştıkları engellerin seviyeleri de değişmiştir. Almanlar bu ilk göçmenlere, “misafir işçi” anlamında “gastarbeiter” demişlerdir. Bu kavramı ile gelenlerin geçiciliğine, sadece çalıştırılmak amacıyla getirildiklerine vurgu yapılırken aynı zamanda da Almanya’nın bir göçmen ülkesi olmadığını da pekiştiriliyordu. Nitekim Almanlar tarafından bu kişilerin ürettiği edebiyat da “Konuk İşçi Edebiyatı” (Gastarbeiterliteratur) kavramının yanı sıra “Azınlık Edebiyatı” ve “Yabancı Edebiyatı” kavramlarıyla da anılmaktaydı. Bunun başlıca nedeni de ilk giden yazarların Almanya’daki sosyo-politik konumları, gidiş amaçları ve Almanlar tarafından bu dönem yazarların eserlerini algılayışları ile yine Almanlar tarafından yazarların asıl geliş amaçlarının göz önünde tutulmasından kaynaklanmıştı (Zengin, 2010: 337). Anlaşmalar yapılırken de bu geçiciliğe dikkat ediliyor “Bütün anlaşmalar ‘rotation’ (dönüşümlülük) ilkesine dayanıyordu. Bu ilke işçinin bir yıllığına yurtdışına gitmesi ve birinci yılın sonunda memleketine dönmesi varsayımını

ıçeriyordu" (Abadan Unat, 2002; 44). Bu yüzden sadece bekarlar kabul ediliyor, sadece "iŒi" alınıyordu. Dolayısıyla konuk iŒiler için hazırlanan ortam ve Œartlar da onların sadece alıŒtırılmak için getirildiklerini gösteriyordu. Gastarbeiter "daha çok sosyal statülü ve daha az bir kiŒi olarak iŒlevini yerine getiren biridir. Ancak kendi etnik ve sosyal çevresinden olan insanlar için iŒinden dolayı da bir kiŒidir" (Gedik, 2010: 57). Bu Œekilde tanımlanan kiŒiler için ise tercih etmenin ötesinde riayet etmek, razı olmak, kabullenmek gibi durumlar daha fazla söz konusudur. BaŒka bir ifadeyle, Alman'lar misafir iŒчилere, sizden istenileni yapın, zamanınızı doldurun, paranızı alın ve gidin demiŒlerdir. Nitekim iŒi seçimi de bu yönde yapılmıŒ, sağlıklı, güçlü kuvvetli kiŒiler seilmiŒtir.

Sirkeci'den hareket eden trenle Almanya'ya ulaŒan ilk iŒчилer, rportajlardaki kendi deyimlerince ilk tutsaklar, mahkumlar, mark ırgatları olmuŒlardır. İncelenen romanlarda da ilk gidenlerin mahkûmiyet, kölelik, esirlik gibi kavramları sıkça kullanmaları, gastarbeiter olmanın ne anlama geldiğini göstermektedir. Gastarbeiter olmanın zorluğu, en ağır iŒleri yapmak, en dŒk ücretleri almak, en kötü Œartlarda alıŒmak, lesiyeye alıŒmaktır. Bu durum, makineleŒmeye baŒlamak ve kiŒiliėinden soyutlanmıŒ bir beden gücü olarak değerlendirilmektir. deta kölelik Œartları altında sürdürülen bu yaŒamların hikâye edilmesinde ise en çok da bu gayri insani durumlara yer verilmiŒtir. Makine düzeninin yıkıcı boyutları bunlardan birisidir. *Türkler Almanya'da* romanında bu duruma Œyle değinilir:

"Bakın anlatayım: İŒe baŒladıktan iki ay sonra, sağ elimde baŒlayan tik sebebiyle doğru dürüst iŒeyemez oldum bazen nm ıslatıyordum. ArkadaŒın konuŒması bittiğinde hem gülüyor hem dŒnyordum. Almanya'da iŒi bir aletten farksızdı" (s, 40)

Makinenin bir parçası gibi alıŒtırılma ve makineleŒmeye vurgu yapan bir diğer roman kiŒisi de *Fikrimin İnce Gl* romanın Veli isimli göçmen öznesidir.

"Montaj hattında, artarda, hiç zaman yitirmeden, öngörülen saniyelerden tek atlama yapmadan, motorları Œasiler zerine indirmekte olduğunu sandı. AŒaėı. Yukarı. Dur. AŒaėı. Yukarı. Dur. IŒıklı bir tablo sürekli yanıp sönüyor. Motor geliyor. Dikkat. Yukarıdan bir ray üstünde kayarak geliyor. Zincirlerle birlikte kayarak geliyor. AŒaėıda bir Œasi sabırsızlanıyor. Motor geliyor. Geldi. AŒaėı, motor aŒaėı iniyor. Dikkat. Egzoz borusu Œasinin n tarafına karıŒacak. KarıŒtı. abuk. Kurtar onu. ek, yakıt borusunu ek. Zinciri ek. Atla. Bas Gianni. Motor iniyor. Œasinin üstüne konuyor. Kanatsız bir kuŒ gibi. Œimdi yukarı. Dur hat ilerliyor. nnde yeni bir Œasi. Yukarıda zincirli ray üstünde yeni bir motor. On saniyen var. Motor tam üstte. Egzozdan kurtar zinciri. Altı saniyen var. ek elini Œimdi. ek elini. İki saniyen var. AŒaėı. Yeni

motor kendisini uygun biçimde bekleyen şasinin üstüne iniyor” (s, 32)

Gurbet Sofrası romanında ise göçmen işçi “ben makine oldum, makine insan. Birlikte göz kırpmadan ürettik üreteceğimiz kadar” (s, 77) diyerek kendini makine ile özdeşleştirir. Benzer durumlar aslında bütün işçiler için geçerlidir. Ancak Türk işçiler için çalışma şartları diğerlerinininkinden daha ağır ve sağlıksızdır. Gastarbeiter olmanın bir diğer zorluğu da Almanların beğenmediği, yapmak istemediği işleri yapmak, onların sağlık nedenlerinden dolayı uzak kaldığı işleri yapmaktır. Bu işler ve çalışma şartları dikkate alındığında Almanların neden güçlü, sağlıklı kişileri tercih ettikleri daha da iyi anlaşılır. *Türkler Almanya’da* romanında Türk işçi zehir saçan bir işi yapmakla görevlendirilir. “Bu yeni işimde Almanlar çalışmıyorlarmış. Zehirli bir iş. Maskeyle çalışıyorum, bazen nefesim bitiyor” (s, 44). Bu cümleleri kuran kişi, ilerleyen sayfalarda “buraya kadar her şey iyi gitti ama bu zehirli gaz, zayıf kalbime büyük darbe oldu” diyecek ve hayata veda edecektir.

Konuk işçiden beklenen de tam olarak budur aslında. Çalışmak. Yerlilerin çalışmak istemediği işleri yapacak, sağlıksız koşullara direnmeyecek, kendisine ne söyleniyorsa onu yapacaktır. Tam olarak beklenen budur. Bu yüzden de en ağır işler, en zor dayanılır işler konuk işçilere yaptırılır. Bütün güçlerini tüketene kadar, çalışamayacak dereceye gelene kadar da onun bedeninden istifade etmeye çalışırlar.

“Biz ölüyoruz ateşin karşısında! 1800 derecede akıyor demir. Eriyip biz de akıyoruz. Daha önce aynı firmada üç yıl balyoz salladım. Döküm hatalarını kırdım. Dayanılır gibi değildi. Pehlivanlıktan geldiğim, babayiğit olduğum için uygun gördüler. Danke schön! Ama öleceğim. Bölüm şefi olacak Brühl Efendî’ye yalvardım. El etek öptüm. ‘Olur; değiştirelim Herr Mutlu’ dedi. Balyozdan aldı; ama bu kez ateşin karşısına verdi. Eskisi boktu; yenisi bombok. Sıcak fırın başında buğu olup uçacağı...” (s,11).

Elbette ki Türkler çalışmak için göç etmişlerdir. Ancak sadece bedenleri ile değil, bütün insani taraflarıyla birlikte göç etmişlerdir. Kendilerine verilen konuk işçi sıfatı, onları sadece bedenden ibaret bir canlı yerine koymuş; bir insan olarak, ruhsal, sosyal, kültürel yönden değerlendirilmemişlerdir. Bu yüzden ki göçmenler, köleliğe, esirliğe, mahkumluğa vurgu yapmışlardır. *E-5* romanında roman kişisi, “iş yerinde bana bir kötü niyetleri varmış gibi çalıştırıyorlar” diyerek bu durumu dolaylı olarak ifade ederken; *Berlin’in Nar Çiçeği* romanında Selman Korkmaz adlı roman kişisi şu ifadelerle konuk işçilerin sadece işçi olarak yaşadıklarını belirtir.

“İş mi dediniz Madam, demişti Selman Korkmaz. Bu sözü her dilde bilirim ben. Bütün gün çalış, akşamı bulunca da devresi günün

gücünü toplamak için ye, uyu... Bana iş demeyin anacığım. Ne ettiğimiz var ki ondan başka?" (s, 128).

Konuk işçilerin bu durumları çeşitli anlatı türlerinde en çok da üzerinde durulan konudur. Bu anlatılarda konuk işçileri, maden ocaklarının en derinlerinde, zehirli gaz saçan işlerde, yüksek dereceli fırınların karşısında, temizlik işlerinde görürüz. Hatta göçmen işçilerin kobay olarak kullanıldığını da görmek mümkündür. *İş Sürgünleri* romanında Türk göçmen işçiye deney hayvanlarına verilen haplardan verilir. Günter Wallraf'ın göçmen işçi kılığına girip çeşitli işlerde çalıştığı günlerini anlattığı *En Alttakiler* kitabında da bu duruma değinilir. Burada daha açık bir şekilde göçmenlerin kobay olarak ilaç sanayisinde kullanıldığı görülmektedir. Türk işçi olarak Ali ismiyle bu işe giren Günter Wallraf bu süreci şöyle anlatır:

"Öteki işte yalnız bizden bir şeyler yutmamızı istiyorlar. Osman'ın anlattıklarına bakılırsa bu öteki iş için en çok Türkler, Pakistanlılar, Endonezyalılar ve Latin Amerika'dan gelen politik sığınmacılar tercih ediliyormuş. İlaç sanayiinin insan kılığındaki kobayları olarak kullanılıyorlarmış" (Wallraf, 1986; 157).

Devam eden sayfalarda kobay olarak kullanılan erkeklerde "kadinsılaşıma belirtileri ve göğüslerin büyüdüğü" söylenmektedir. *İş Sürgünleri* romanında kobay olarak kullanılan göçmen işçinin de göğüsleri büyümektedir. Nitekim kitabın diğer ismi de *Memeleri Büyüyen İşçi* olarak bilinir. Bunun yanı sıra radyasyon yüklü nükleer santrallerde ve daha birçok tehlikeli işlerde göçmenlerin çalıştırıldığı Wallraf'ın araştırmasında belirtilmektedir. Göçmenlerin birer konuk olduğu bilindiği için, onların geri gideceği ve başlarına dert açmayacakları düşünülmektedir. Konuk işçi kavramı, geçiciliğe, araçsallığa vurgu yaptığı için, insanların göçmenlere bakışı da bu yönde olmuş, patronlar, sermaye sahipleri, işverenler de onlardan azami derecede istifade etmeye çalışmışlardır.

Bu sağlıksız koşullar sonucunda birçok sağlık problemi ve ölümler meydana gelmiştir. Romanlara baktığımızda *Türkler Almanya'da* romanında zehirli gaz nedeniyle ölen göçmeni, *İş Sürgünleri*'nde kobay olarak kullanıldığı için kadinsılaşımaya başlayan erkek göçmeni, *Koca Ren* romanında maden ocağında göçük altında kalarak ölen üç Türk göçmeni, *Gurbet Sofrası* romanında ise ağır şartlardan dolayı hastalanan ve kurtarılamayan Türk göçmeni görürüz. En ağır koşullarda çalıştırıldıkları için iş kazaları en çok da göçmen işçilerin başına gelir. *Koca Ren* romanında göçük altında kalan işçilerin üçü Türk biri Alman'dır. Anlatıcı "her zaman çoğunluk bizdedir" (s,227) diyerek, bir nevi göçmenlerin gurbet koşullarına vurgu yapar. Bu koşulların göçmenler üzerinde yarattığı fiziksel engelleri, Füzuzan, göçmenlerle yaptığı röportajlarda da belirtir.

"Yıkandıkları halde çıkaramadıkları kömür isisi onun da gözlerinin çevresinde karasıyla yer etmiş. Sağ elinin üç parmağı yok. Konuştuğum madencilerin hemen hepsinde hissettiğim bir eksikliği

bu. Onlar üstünde durmuyorlar bile ve bunu sakatlık da saymıyorlar. Ayak parmakları, el parmakları biri, ikisi, üçü, beşi kaza bile denemeyecek ufak şeylerle yitirilmiş olabilir. Onlar bana bunu böyle anlatıyorlar. 'Kaza mı bacı, unfal oldu mu ya belin ya bacağın giderse işte o zaman halin bitiktir. Verirler eline kağıdını kalırsın dımdızlak' (Füruzan, 2012; 214).

Göçmen işçileri engelleyen en temel faktör de bu sahipsizlik, mecbur olmak, zorunda kalmak durumudur. Daha önce de değinildiği gibi, göçmenleri konuk olarak gören yetkililer, patronlar, onlardan azami derecede istifade etme gayretindeyken; onlara seçim hakkı, itiraz hakkı tanımamaktadır. Kendi tasarladıkları çalışma ve yaşam şartlarına onları mecbur kılarak adeta araçsallaştırmışlardır. Sadece bir işgücü olarak değerlendirilmişler, insani ihtiyaçlar, insani haklar göz ardı edilmiştir. Nitekim göçmenleri kolektif yurtlarda barındırmanın da altında bu araçsallık niyetinin yatmış olduğu söylenir. İlk giden "işçilerin % 85'i çalışma mukaveleleri gereği kolektif yurtlarda (heim) barınıyor, % 53'ü tek bir odayı dört-beş kişi ile paylaşma zorunda bulunuyordu" (Abadan Unat, 2002: 101). İşçileri gözetim ve kontrol altında tutmak ve dış dünya ile yalıtık bir duruma getirmek için bu yurtlar kullanılır. "İşveren adına gastarbeiter biçiminde iş gücünü organize eden Alman devleti 'Arbeiterheim' (işçi yurdu) denilen özel yerlere yerleştirerek, Alman toplumuna karışmamaları ve getirildikleri amaç için daha fazla çalıştırmak için izolasyon sistemini uygulamıştır. Gettoların ilk prototipi sayılan Arbeiterheim'lerde gastarbeiter'ler ailelerinden ayrı, sözleşmelerle belirlenmiş iş ve zaman sınırları içinde sıkı kontrol içindeydiler" (Gedik, 2010:54). Dolayısıyla gastarbeiter hem iş yerinde hem de iş dışında esirce bir yaşam sürmektedir. Nitekim kendileri için yurt olarak tahsis edilen yerlerin birçoğu da esir kampı olarak kullanılmıştır.

"Bu çağdaş çilehaneler diye nitelenebilecek, şu anda boş olan odaları gözden geçiriyorum... Sonradan buranın yıllar yıllar önce sözcüğün tam anlamıyla pis barakalardan oluştuğunu, çevreden derin çukurlarla ayrıldığını, burda savaş esiri Polonyalı işçilerin kömür madenlerinde ücretsiz olarak çalıştırılmış olduğu bana söylenecek. Ve yıllar yıllar sonra da yabancı işçiler başka bir adla, daha bir onurlandırıcı adla konuk işçiler olup buralara yeniden geleceklerdi" (Füruzan, 2012; 145).

Göçmenler için seçilen mekân ile göçmenlere yaklaşım tarzı arasında paralellik söz konusudur. Geçmişe nazaran biraz daha iyi şartlarda fakat esirce yaşatılan göçmenler, nitelendirici sınımanın ilk zor kısmıyla ilk yıllarında bu şartlar altında karşılaşırlar. Arzu ettikleri nesne olan parayı elde edebilmek için tüm bu gayri insani şartlara katlanmak, bunların üstesinden gelmek zorundadırlar. Nitekim bu amaç için sağlıklarını, uzuvlarını kaybetmeyi dahi göze almışlardır. Hatta mecbur edilmişlerdir.

Aksi takdirde işten atılırlar ve sınır dışı edilirler. Sürekli kontrol altında, sürekli birtakım zorunluluklarla yaşamak, göçmenlere askerliği anımsatırken; mahkûmiyet durumuna da vurgu yapılır. “Bura tam askerlik, askerliğin üçüncü devresi” diyen göçmen, devamında ise mahkumluk durumuna değinir: “Mahkumluk şimdiki şu devirde Almanya’da konuk işçi olup çalışmaktan çok üstündür” (Füruzan, 2012; 250). *Gurbet Sofrası* romanında da gastarbeiter olmanın ne demek olduğunu özetleyen şu cümleler yer alır:

“Buğulanan yemeğe bakıyor Arif. Kıp kızıl domuz etinin yarısından fazlası bembeyaz yağ. Ama sıcak yemektir. Gastarbeiterdiler. Misafir işçi. Bulduklarını yiyeceklerdi... Bir kışlada erlerin önüne çıkan karavanaydı sanki. Endüstri ordusunun erleri denilir abartmasız” (GS, 1979; 252)

Misafir işçi olarak giden ilk göçmenler, tam anlamıyla çağrılma amaçlarına göre kullanılmışlardır. Yurtlarda barındırılmışlar, yerli işçilerin çalışmak istemediği işleri yapmışlar, kendileri için tasarlanmış olan yaşam şartları ile yaşamaya mecbur kılınmışlardır. Dolayısıyla bu ilk yıllar esaret, mahkumluk, askerlik gibi kavramlarla dile getirilmiştir. Bu dönemi içeren anlatılarda da daha ziyade acı, çile, itilip kakılma, ırgatlık, amelelik gibi duygu ve durumlar yer almıştır. Özellikle de türkülerde, şiirlerde bunlar gibi kelimelere sıklıkla rastlanır. Gastarbeiter olmak, para, itibar arayışındaki göçmenin, nitelendirici sınanmalarından ilkidir. Tüm bu zorluklara, zorlu yaşam koşullarına dayanabilen, bunlarla yaşamayı öğrenebilenler arzu ettikleri nesneye kavuşabilmektedirler.

Bu süreç göçmen özneler için, yeniden doğmak, kahraman olabilmek adına yeraltına iniş motifi ile benzerlik gösterir. Nitekim göçmenler bu süreçte, ejderhalaşan makinelerle mücadele eder, karanlık kömür madenlerine iner, çilehane gibi yurtlarda esirce yaşarlar. Mitsel yolculuklarında, modern engellerle karşılaşır. Sosyo-ekonomik olarak da en alttakiler olarak nitelendirilen göçmenler,

“toplumun tüm imtiyazlılarının en altında kalan imtiyazsızlar tabakasını oluşturmuştur. Sosyal hayattan tam bir izolasyonla ayrılan ve dışlanan bu topluluk Hindistan’daki kast tabakasını andırır bir bölünmeyle, yeni ve modern bir Paria konumunu hatırlatmaktadır” (Turan, 1997; 56).

Kendi ülkesinde üst sınıflara çıkmak istediği için göçü tercih edenler, başka bir ülkede en alta inerek bunu gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu yüzden statü olarak yeniden doğmak için en alta, yer altına inmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla üstlere çıkabilmek, kahraman olabilmek için bu en alta olma sınavını geçmek zorundadırlar. Gastarbeiter olmak, en alta olmaktır ve üst sınıflara çıkma isteğindeki göçmenler için de yeraltı mahiyetindedir. Kurgusal olarak da gastarbeiter olmak, bir yolcu olarak göçmenin karşılaştığı çok boyutlu bir engelleyici güçtür.

Almanya’da Auslander (Yabancı) Olmak

Türk göçmenlerin Almanya’daki serüvenleri beklenilenin aksine birkaç yıl ile sınırlı kalmamış; gün geçtikçe göçmenlerin sayısı çoğalarak devam etmiştir. Yetmişli yıllarda başlayan aile birleşmeleri ile göçmenlerin sayısı “sürekli olarak artmaya devam etmiştir. Nitekim 1973-74’te tüm Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk işçilerin sayısı 711.302 iken bu nüfus eş ve çocukların gelmesinden sonra 1.765.788’e çıkmıştır” (Abadan Unat, 2002; 48). Artan nüfus ve aile birleşmeleri ile Türk göçmenlerin sanıldığı gibi geçici olmadıkları anlaşılmıştır. Çünkü aile birleşmeleri ile göçmen işçiler yurtlardan çıkıp, kamusal alanlara yerleşmeye başlamışlardır. Daha önce yerli halktan yalıtık bir biçimde yaşayan göçmenler, artık yerli halkla iç içe, yan yana olmaya başlamıştır. Mahallelerde, caddelerde, okullarda, bütün sosyal alanlarda Türk göçmenlerin varlığı hissedilir olmuştur. Başka bir deyişle artık Türk göçmenler sadece kendi vatandaşları ile değil, Alman vatandaşlar ile de iç içe yaşamaktadırlar. Daha önce sadece kendi alanlarında yaşadıkları için halk tarafından çok bilinmeyen Türk göçmenler, kara kaş ve kara gözleri ile bilinmeye, tanınmaya başlanmıştır.

Yerli halk Türk vatandaşları biyolojik özelliklerine göre ayırt ederken, yöneticiler de resmi olarak Türk göçmenleri tanımlayacak bir kimlik aramaktadırlar. Bu kimliğin köşeleri ise “auslander” (yabancı) kavramı ile şekillenecektir.

“Federal Almanya’nın yasaları katı ilkeler halinde yabancıların statülerini belirlerken, bu alandaki önemli değişimler, önce kendini dilde gösterdi. Daha 1970’lerin sonunda günlük dilde “gastarbeiter” (konuk işçi) terimi terkedilmiş, onun yerine Auslaendischer Arbeitnehmer (yabancı iş alan) ya da Einwanderer (göçmen) terimi kullanılmaya başlanmıştı” (Abadan Unat, 2002; 66)

Peki auslander kimdir, bu kavram hangi özellikleri taşıyan bir kimlik göstergesiydi? Bu soruların cevabı Almanların yurttaşlık konusundaki politikaları çerçevesinde cevaplandırılır. Konuyla ilgili bir makalede de benzer sorular sorulur ve şu cevaplar verilir:

“Öyleyse, Alman kimdir? Schneider’e göre Almanlar, Alman’ın kim olduğunu tanımlamaktan imtina etseler de genellikle özelliklerini tutucu, hoşgörüsüz, otoriteye ve hiyerarşiye kökten bağlı, yani ‘speşig’ olarak adlandırmaktadırlar. Üstelik bu tavırlar, tarihsel olarak da nasyonal sosyalizm ile özdeşleştirilmekte ve kuşkulu tavırlar olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, köken olarak Alman olmak, Almanya’da doğup büyümek ve bölgesel aidiyet ile eş değerlidir. Diğer bir başka nokta ise, soy (yani kana bağlı) geliştirilen anlamlandırmadır ve bunlar da aynı zamanda hem politik hem de ulusal olarak tanımlanmış kültürel kategorilerdir. İşte bu tanımların dışında kalan kategori ise yabancı, yani ‘Fremde’ya da auslander’ (ecnebi) dir” (Gedik, 2010; 49).

Bu cümlelerden de anlaşıldığı üzere, auslander, Almanya’da yaşayan ama Alman olmayanlar için kullanılan bir terimdir. Ancak aynı makalenin ilerleyen noktalarında auslander kavramına yüklenen anlamın zaman içerisinde değişikliğe uğradığı görülmektedir. “Günümüzde auslander ve Fremde gerçek anlamının dışında, neredeyse Türk, Müslüman, Orta Doğulu ya da Zenci anlamına indirgenmektedir” (Gedik, 2010; 50). Tam da bu yüklenen anlamdan ötürü, auslander olmak göçmenleri bir dizi engelle karşı karşıya getirir.

Bu engellerden birincisi ve yaygın olarak romanlarda da üzerinde durulan sorun, konut, barınma sorunudur. Türk göçmenler aile birleşmelerinden sonra yurtlardan çıkıp ailecek kalacakları evler aramaya başlar. Ancak Almanlar bu konuda pek misafirperver olmamışlar, yabancılara evlerini vermek istememişlerdir. Bulunan evler ise yaşam için pek elverişli değildir ve kullanışsızdır. Yabancı korkusu, Türk korkusu gibi etkenler Almanların evlerini paylaşmalarını engeller. *Türkler Almanya’da* romanında geçen şu konuşmada bu korkulara değinilir:

“Kısa bir zamanda ev bulacağımı zannetmiştim. Ne gezer... Türklere karşı bütün dost çehreler değişmiş, hatta yabancılar gelmeden önce kimsenin oturmaya tenezzül etmediği evlerini ateş pahasına veren Almanlar, belki de ilk defa parayı düşünmemiş, can korkusuna düşmüşlerdi... Bizlere orduları içine sızacak bir casus gözüyle bakıyorlardı sanki” (s, 75).

Aynı korku yüzünden ev bulamayan diğer bir roman kahramanı ise *Yüksek Fırınlar* romanında görülür:

“Şu Duisburg’ta bir sürü kilise, kitaplık var; kitaplarda güzel akıllar, öğütler var. Ama bize ev yok! Duisburg’ta ev bulup oturmak ölüm! Birinci neden, kiraya verilecek evlerin az olması. İkinci neden ev arayan yerlinin, yabancıların çok olması. Üçüncü neden, biziz. Çünkü Türk’üz, yurttan dışarda ciddi milletiz” (s, 50)

Aynı romanda bu hususla ilgili şöyle bir deyimın Almanlar tarafından yaygın olarak kullanıldığını öğreniyoruz. “Tut mir leid! Yabancıya hele bir Türk’e asla vermem” (s:51). *Almanlar Bizi Sevmedi* romanında ise göçmenlerin ev yaşamında dahi birtakım özgürlüklerden mahrum bırakıldığını, yine yabancı oldukları için çeşitli konularda engellendiklerini görüyoruz.

“Eve konuk çağırmanın, odalarda gizlice çay, kahve, yemek pişirmenin sözleşme dışı olduğunu belirtti. Ocakların, çamaşır leğeninin, dört aileye düşen banyonun, yüz numaranın, oda içindeki lavabonun, camların, aynaların, giysi dolaplarının, yatakların, yorganların, yastıkların kullanıldıktan sonra temizlenmesini, temiz tutulmasını öğütledi. Çıktı gitti. Bir hapishaneden çıktık diye sevinirken, bir başka hapishaneye girdik. Hepsi ‘es-es’ bunların” (s, 53).

Türk göçmenler auslander olmanın ilk zorluğunu ev arayış sürecinde yaşarlar. Yabancı olmanın zorluğunu, Türk olmanın Almanların zihninde neye tekabül ettiğini bu süreçte çok açıkça anlarlar.

Yabancılarla ilgili birçok hususta engelleyici yönelimlere sahip halk ve yönetim, onları belirli alanlar içerisinde tutmak ister. Hatta “Alman yasalarına göre her bir göçmen işçinin payına altı metre karelik bir yaşama/uyuma alanı düşer” (Berger-Mohr, 2018;144). Daha önce yurtlarda kontrol altına alınmak istenilen yabancılar, kamusal alanlarda da belirli şartlar ve bölgede tutulmak istenirler. Bu da bir gettolaşmaya yol açacaktır. “Aile birleşiminden sonra göçmenleri Alman toplumundan izole etmek, şehirlerin belli bölgelerinde savaş sonrası konut sıkıntısını gidermek için yapılmış devletin sosyal dairesine ait evler, düşük kira fiyatlarıyla, düşük ücretle çalışan ve bu alt-sosyal gruptan gelen insanlara kiralanmıştır. Böylece düşük ücretle çalışan ve Alman sosyologlarının “Sozial Schwache Menschen,”² yani sosyal olarak güçsüz diye tanımladıkları insanların barınabilecekleri tek yer Alman devletinin oluşmasına izin verdiği gettolarda olmuştur. Alman toplumunun “sosyal olarak güçsüz insanlar”ı da bu gettolarda yabancılarla birlikte yaşamaktadırlar. Bu Alman grubun ve yabancılarla ortak yönü olan yoksulluk nedeniyle neredeyse aynı etni olarak görülmekteler” (Gedik, 2010; 54). Açıkça bir dışlama, kabullenmeme ve ayrımcılığa işaret eden bu durum, göçmenlerin entegrasyon sürecini güçleştirirken, arzu ettikleri nesneye ulaşma çabalarını da engellemektedir. Ötekileştirmenin ilk boyutları olarak ev vermeme, uzakta tutma endişesi, kendisinden korkulan yabancıнын, kendisi gibi olanlar ile yaşamlarını sürmesini sağlayacaktır.

Yabancıları ev vermeyerek onları kendilerinden uzak tutanlar, uzak tutamadıkları iş, eğitim gibi alanlar da ise ayrımcılık yaparak ötekileştirmeyi sürdürürler. Neredeyse hiçbir alanda bir yabancı Alman ile eşit şartlarda değildir. Özellikle de iş ve çalışma şartları dikkate alındığında, Alman işçilerinin sahip olduğu birçok haktan yabancı işçiler mahrumdur. Bu sebeple alt sınıf olan işçilerin de altında oldukları için “En Altakiler” olarak nitelenen yabancı işçiler, en altta olmanın bütün zorluklarını yaşamaktadırlar. İncelediğimiz romanlarda da çeşitli olaylar etrafında bu ayrımcılığa değinilmiştir. *Türkler Almanya’da* romanında işçi ücretleri

² Sosyal olarak güçsüz görülen insanlar, açık bir dışlama, düşmanlık ve aşağılanmayla karşılaşmaktadırlar. Bu grup içinde sayılanlar; Evsizler, devamlı işsizler, sosyal yardıma muhtaçlar ve engellilerdir. Bunlar bu grubun en çarpık stereotiplerini oluşturmaktadırlar. Çünkü büyük çoğunluk, bunları, çalışmadıkları için ve yaşamları sırtından geçinen ‘Schmarotzer’ (asalak, parazit, otlakçı) olarak adlandırmaktadırlar. ‘Schmarotzer’ kavramı, Nazi Almanyası’nda başta Hitler olmak üzere, Naziler tarafından Yahudiler, engelliler, Çingeneler, ‘çirkinler’, evsizler, homoseksüeller vb. gruplar için kullanıldığından, bu terimin negatif anlamı katmerleşmektedir.

üzerinden bu ayrımcılığa dikkat çekilir ve yabancı olarak hak aramanın zorluğu üzerinde durulur.

“Fakat şurasını da iyi bellemek gerekir ki bu fazla ücret ancak yabancı ülkelerden gelen işçi gruplarına göre farklıdır. Yoksa ağır işlerde çalışan bir Alman işçinin alacağı ücret, gayet tabii ki bir yabancıya göre gene fazladır. Bir yavruya üvey anasının, öz anasından daha iyi baktığı nerede görülmüştür. İş ve İşçi Bulma Kurumu’nda bulunan işçi adaylarına göre Almanya’da haksızlığa paydos vardı. Oysaki hepsini Almanya’da hazmedemeyecekleri bir problem bekliyordu. Yabancı oldukları için her zaman haksız sayılacaklardı. Bu bakımdan hiçbir zaman kendilerini savunamayacaklar, haklı oldukları konularda bile Almanlar ‘öyleyse neden geldiniz? diyerek suratlarına bir sus şamarı indireceklerdi’” (s, 138)

Anlatıcının da romanda dediği gibi, aslında auslander olmak ya da yabancı olmak tam olarak “üvey evlat” olmak gibidir. Yabancı, her zaman biraz daha geride, biraz daha sessiz, biraz daha savunmasızdır. En alta olmanın verdiği güçsüzlük duygusu, yabancıyı kendine sunulanları mecburen kabullendirmeye sevk etmektedir. Yine anlatıcının dediği gibi, hak aramaya kalktığında ise hâkim toplumun sert duvarlarıyla karşılaşmaktadır. *Alpler Geçit Vermiyor* romanında bu sert duvarın öfkeli sesini duyarız.

“Sokaktaki insanların çoğu karşıdan gelenin Türk olduğunu görünce yan durmuyor muydu? Ev sahiplerinin yabancı diye kapıyı kapattığı kimlerdi?... Kulaklarıyla duymuştu bir defasında: Şef meramını bile anlatmaktan aciz bir Türk’ü yakalamış, ‘Sana verdiğim parayla yedi sülalene baktığın yetmezmiş gibi, koca aç köyünü de doyuruyorsun... Tutmuş bir de saat ücretinin noksan hesaplandığını sormaya kalkıyorsun’ diye azarlamamış mıydı?” (s,151).

Yabancı olmanın zorluğunu iş hayatında büyükler yüklenirken; eğitim kurumlarında da yabancı çocuklar yüklenirler. Aile birleşmeleriyle birlikte çocuklarını da yanlarına alan göçmenler, eğitim için çocuklarını Alman okullarına göndermişlerdir. Bu çocuklar ise gerek Alman öğretmenler ve gerekse Alman yaşlıları tarafından çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmışlardır. Özellikle de çocukların daha önde olduğu *Koca Ren* ve *Yurdumu Özledim* romanlarında, çocukların maruz kaldıkları ayrımcılığa dikkat çekilmiştir. Çocuk edebiyatı dairesinde değerlendirilen *Yurdumu Özledim* romanında Atıl isimli göçmen çocuğunun içinde bulunduğu durum şöyle anlatılır:

“Öğretmen, çocuklara Almanca okuma yazma öğretmeye başlamıştı. Atıl bu dersleri çok seviyordu. Hele aritmetik derslerine büyük ilgi duyuyordu. Ama nedense öğretmen onun bu sevgi ve ilgisini anlamamazlıktan geliyordu. Sınıfa soru sorduğunda, Atıl herkesten önce parmak kaldırıyordu. Öğretmen, Alman öğrencileri dinlemeyi

yeğ tutuyordu. Öteki yabancı öğrenciler de Atıl'ın durumundaydılar" (s,138).

İş yerinde yabancıların konuşmasına fırsat vermeyen zihniyet, okulda da yabancıların çocuklarına konuşma fırsatı vermez. Benzer bir öğretmen davranışı da *Koca Ren* romanında görülür ve yine haksızlığa uğrayan bir göçmen çocuğu ile karşılaşırız. Öğretmen, Adem'i dinlemediği gibi, hiçbir zaman da Adem'e hak ettiği notu vermez. Bu durum karşısında bir Alman öğrencinin Adem'e söyledikleri ise yabancı olmayı özetler niteliktedir.

"Bu kara kafa sende oldukça Frau Platte sana not vermeyecek, boşuna uğraşma! Saçlarını sarıya boyatırsan belki! Merkez istasyonun altında büyük Klöcknerhaus var. Çok yüksek bir yapı altında bir berber, kara saçları sarıya boyuyor. Git seninkini de boyasın. O zaman belki bir 3 verir!" (s,34).

Kurgusal düzlemde, ebeveynlerden çocuklara sirayet eden bir yaklaşım biçimi olarak gösterilen bu durum, gerçek göçmen çocukları ile yapılan röportajlarda da görülmektedir. On bir yaşında, Tokat doğumlu İbrahim isimli bir çocuk, bu ayrımcılığı ve dışlanmayı şu ifade ile anlatır: "Alman çocuklar auslanderleri istemiyorlar aralarında. Ben de eğlenenlere bakıp eğlenir gibi olurum" (Füruzan, 2012; 110).

Hâkim toplum, auslanderleri mahallelerinde, apartmanlarında, iş yerlerinde, oyunlarında istemez ve yabancılara karşı hoşgörüsüz bir yaklaşım tercih edilir. Dolayısıyla, yabancı olarak yaklaşılacak göçmenler arasında bir korku yayılır. İş yerinde, evlerde, sosyal mekânlarda, okullarda sürekli bir korkuyla yaşama durumu hâkimdir. Bu yüzdendir ki gerek işçi olarak yaşayan büyükler gerekse öğrenci olarak gurbeti yaşayan çocuklar, göze batmadan, konuşmadan, hak aramaya dahi kalkışmadan yaşamlarını sürdürürler. Çünkü işten atılma korkusu, evden, okuldan hatta ülkeden atılma korkusu gibi endişeleri vardır, bu yüzden hastalansalar dahi çalışırlar, sendikalara üye olmaktan çekinirler, yüksek sesle konuşmaktan dahi korkarlar. Sürekli işten, ülkeden atılma korkusu, Almanca bir mektuba dahi şüphe ile yaklaşılır hale getirir. *İş Sürgünleri* romanında korkunun boyutları da mektup örneği ile anlatılır:

"Sen hiç, işinden döndüğünde posta kutusunda Almanca yazılı resmî yazışmalar bulan bir işçinin yürek çarpıntılarını bilir misin? Ve o yazılar üstüne karanlık, korkulu ya da aydınlık, güneşli, düşler kurduğunu bilir misin? İşçinin elinde tuttuğu bu kâğıt neden bir işten çıkarma belgesi olmasın? Ya da artık oturma izninin uzatılmayacağını haber veren bir bildirge? Eğer öyleyse, ardında kalan borçlar, harçlarla kendisine bağlanan umutlarla yıkılan düşler dünyasının acısını düşünebilir misin?" (s,49).

Tam olarak da bu umutların yıkılmaması, düş kırıklığına uğramamak için göçmenler, çoğu zaman sessizliği, geride kalmayı, ne pahasına olursa

olsun çalışmayı tercih ederler. Çünkü en küçük bir hatada veyahut istenmeyen bir durumda göçmenler, işten atılma, oturma izninin iptal edilmesi gibi cezalarla karşılaşabilmektedirler. *Yüksek Fırınlar* romanında iki göçmen arasındaki diyalogda bu duruma şöyle değinilir:

“ - Doktora gidecektim, korktum İbrahim ağabey!

- Gitseydin! İnsan doktordan korkar mı? - Kavat firmadan korktum İbrahim ağabey, çıkış veriyor sık gidenlere” (YF, 2013; 16).

Aynı duruma, *E-5* romanında da değinilir ve işten atılma korkusu yüzünden göçmen işçilerin sağlıksız görülmemek için doktora gitmekten dahi çekindikleri görülür.

“Birden çöküverdiler üstüme, kutuların altında nasıl kaldım, ben de anlayamadım...ağırlığı mı? Elli kilo karton kutuların her biri...Ya ya, omzum burkuldu biraz. Sağ kolumun üstüne kaykılıp kalmışım. Yok, yok omuzumdan bir şey olmaz. Röntgen mi? istemem... Sen öyle söyle dilmaç arkadaş, röntgen, izin falan istemez... ben istemem bu Türk de çürük çıktı demelerini. Bu işsizlikte bir de...” (E-5, 1979; 28)

İşsiz kalma korkusu, göçmenleri sağlıksız koşullarda çalışmaya dahi razı ederken; çeşitli haklarını savunma, dile getirme gibi hususlarda da geride kalmayı tercih ettirir. Geride kaldıkları alanlardan birisi ise sendikalaşmadır. Türk işçileri sendikalaşma konusuna pek de olumlu yaklaşmamaktadır. “Bu ilgisizliğin başlıca nedeni, Türk işçilerinin sendika hakkında çok az bilgi sahibi olmaları, dil bilmemeleri ve sendikaya boşuna aidat ödemek istememeleridir” (Abadan Unat, 2002; 106). Bunlarla birlikte bir de romanlarda görülür ki işten atılma korkusu da göçmenlerin sendikalaşmaya mesafeli durmalarının nedenidir. Bu korkuyu *Almanlar Bizi Sevmedi* romanında bir göçmenin ağzından duyarız:

“ - Ne kadar süredir bizim fabrikada çalışıyorsunuz?

- Beş-altı ay kadar oldu. - Sendikalı mısınız? - Hayır. - Neden? - Alman şefinden korktuk. (ABS, 1986; 102)

Sendikalaşma gibi kolektif bir harekete katılmaktan duyulan korku, bir başka kolektif hareket olan grev için de duyulmaktadır. Gerekçe ise yine işten atılma korkusudur. *İş Sürgünleri* romanında greve çağrılan Türk işçinin söylediklerinde bu korkuyu görebiliriz:

“Şevket kardeş, seni babam gibi severim bilirsin. Ama sen bilemezsin ben nicedir dertliyim... Şimdi sen de bu arkadaşla gelmişsin, grev mirev deyip durmaktasın. Bu gibi işler adamı devlet kapılarında rüsva eder, bilemez miyim? Hele bu Alman milletine hiç karşı gelinmez. Bir anlarırsa onlara ters olduğumuzu, bize iş miş de vermezler, oturma neyim de vermezler. Sonra çoluk çocuk rezil olmaz mıyız? Bunlar çok gaddardır arkadaş” (s,118).

Yerlinin bu “gaddar” tavırları, yabancı ilan edilen göçmeni, çeşitli korkulara salmaktır. Okuduğumuz romanlarda göçmenlerin korku içinde yaşadıklarını, davranışlarından, sözlerinden kolayca anlayabiliriz. Bu korkuyu “dükkânda elini hiçbir şeye sürme, sonra polise verip hırsız diye içeri atarlar” (YÖ, 2017; 70) gibi bir annenin uyarısında, “şimdi bir Alman moruğu çıkıp, gürültü ediyorsunuz diye kafamızı ütülecek, bok auslanderler dedirtip laf işittireceksin bize” (İS, 1976, 7) gibi bir göçmenin diğer göçmeni uyarmasında görebilmek mümkündür.

Korku altında yaşamak, göçmenlerin serüvenlerinde aşmaları gereken veyahut alışmaları gereken bir durumdur. Nitekim bu göçmenler, çeşitli aşağılanmalara, adaletsizliğe, hor görülmeye karşı sessiz bir mücadele vermişlerdir. Kimisi için bu yabancı olma engeli, geri dönüş sebebi olmuştur. Örneğin *Yurdumu Özledim* romanında göçmen özne “Burada karnum tok, cebimde para var. Ama dirliğim yok. Hep korku, hep hor görülme, aşağılanma, itilip kakılma. Bu durum zaten beni günbegün öldürüyor” (YÖ,2017;144) diyerek geri dönüş kararının gerekçesini belirtir. Dolayısıyla auslander olarak yaşamının, gurbet zorluğunu çok daha fazla arttırdığını, bu zorlukların da göçmenleri engellediği incelediğimiz romanlarda görülmüştür. Çünkü kendilerine ev verilmemiş, en kötü mekânlarda yaşamak zorunda kalmışlardır; kendilerine iş yerlerinde en ağır, sağlıksız koşullar sunulmuş, karşılığında ise en düşük ücretler verilmiştir; göçmen çocuklarına okullarda eşit davranılmamış, “Alman dilinde verilen dersleri izleyemeyen çocuklar bir ya da daha fazla süre ile aslında zekâ engelli çocuklar için kurulmuş bulunan Sonderschule’lere (özel okul)” (Abadan Unat,2002;52) gönderilmiştir, gerek büyükler gerekse çocuklar çeşitli ayrımcılıklara uğramış, korku altında yaşamaya mecbur edilmişlerdir.

Almanya’da Türk Olmak

Öteki kavramı, bir kimlik bileşeni olarak, aynı olmayanı, bizden olmayanı ifade eder. Nitekim kimlik, “bir kişi ya da grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlandırması” (Bilgin, 2007: 11) olarak tanımlanır. Burada diğer kişi ve gruplar doğal bir ötekinin varlığına işaret eder. Dolayısıyla her kimliğin bir ötekisi vardır. Ötekileştirme ise “toplumsal ilişkilerde hâkim kültür tarafından veya başka nitelikleri olan bir topluluk tarafından ayırma tabi olmanın başka bir ifadesini oluşturur” (Aktay-Kızılkaya, 2015: 4). İncelediğimiz romanlarda ise Türk göçmenlerin, milli, dini, kültürel aidiyetlerinden ve kimliklerinden ötürü bu ayırma maruz kaldıkları görülmektedir. Bu durum ise çeşitli kaynaklarda gerek doğu-batı karşıtlığıyla gerekse Almanya’nın öteki ile olan tarihsel ilişkisine dayandırılarak açıklanır. Nitekim Doğulu veya Batılı olmak, Avrupalı ya da Alman olmak gibi tanımlamalar bir kimliğe de işaret eder ve “kimliğin ötekisinin hangi temelde kurulduğu ve kime hangi tanımı giydirdiği, kimliğin reel sosyal ilişkilerini belirler” (Aktay-Kızılkaya, 2015:

6). Göç olayı ile bir araya gelen iki farklı kimliğin ve doğal olarak da iki ötekinin birlikte yaşama sürecinde ise kimliklere ve ötekine giydirilen tanımlar belirleyici olmaktadır. Hâkim toplum olarak göç edilen yerdeki insanların zihnindeki Türk, Müslüman, doğulu imgesi ise öteki konumundaki Türk göçmenlere olan yaklaşımı belirlemektedir. Dolayısıyla Avrupalı kimliğinin ötekisi olarak tasarlanan doğulu imgesinin bileşenleri, bir öteki olan Türk göçmenlere yaklaşımı belirleyecektir. Nitekim Türk kimliği de doğuya aidiyeti göstermekte, temsil etmektedir. Doğu ise “Avrupa’nın en derin, en sık yinelenen öteki imgelerinden birisidir” (Said, 2012: 11). İmgelenen bu öteki kimliğine karşı yaklaşımı ise incelediğimiz romanlarda görmek mümkündür. Özellikle de temsili olarak romanlarda karşımıza çıkan bazı roman kişilerinin sözlerinde, davranışlarında, eylemlerinde ötekileştirme eğilimini görürüz. Bu roman kişilerinden birisini *Berlin’in Nar Çiçeği* romanında görürüz. Onun şu ifadeleri ötekileştirme eğilimine örnek niteliktedir:

“Güneyden gelen yabancılar da gerçekten gürültücü pis ve yabaniydiler. Aynı gün içinde acımasızca kavga edip, ardından hemen gülüşüklerine tanık olmak Almanlar için bile sıradanlaşmıştı. Yaşadıkları hayattan bu denli hoşnut görünmeleri, konuşkanlıkları, gülmeye hazır oluşları o güç koşullarda daha da şaşırtıcıydı. Bu da onların geri kalmışlığının en açık kanıtıydı” (s, 11).

Bu ifadelerde, tanımlayıcı olarak gürültücü, pis, yabani, geri kalmış sıfatlarının bir kimliğe atfedildiğini görürüz. Tanımlanan bu kimlik, Doğuluya aittir. Nitekim E. Said’in incelemesinde de Batılının zihninde “Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkardır), çocuksudur, farklıdır; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun, normaldir” (Said, 2012: 499). Roman kişisi Alman, şarklıyı yabani, gürültücü, geri kalmış olarak nitelerken, kendisinin ötekisini oluşturmakta, tam zıt özelliklerin kendisinde olduğunu çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla tarihsel süreçte oluşturulan öteki imgesinin kolektif bilinç dışında yer etmiş olduğu ve bu imgenin sosyal ilişkilerde belirleyici olduğu söylenebilir. Aynı yaklaşımın diğer bütün romanlarda da görülüyor olması bu yaklaşımın yaygınlığını pekiştirmektedir. *İş Sürgünleri* romanında bu yaklaşımı trafikte karşılaştığı Türk’ü tanımlayan Alman’ın ifadelerinde görürüz: “Toplumumuz kurallarından habersiz bir yabancı işte n’olacak’ diye geçirdi kafasından. Gaza basarken bir kez daha Şevket’e baktı. ‘Yanılmışım, Türk’ümüş. Yabancı bile olamamış bir yaratık’” (s, 5)

Aynı romanda yine Türkler için “bu adamlar yabancı, dünyanın yabani bir ucundan gelmişler” (s.50) ifadesi kullanılırken; grev yapmak isteyen Türkler için ise şu tanımlayıcı ifadeler kullanılır. “Türklerin ırklarının gereği olarak otoriteye mutlaka gereksinimleri var. Onlar ülkelerinde de disiplinsizliğe alışıklar. Görüyorsunuz işte burada da grev yapmaya kalkıştılar” (s.152)

Buradaki ırka, kimliğe istinaden yapılan tanımlama da yine E. Said'in çalışmasında tespit edilmiş bir öteki imgesine yüklenen anlam ile yakından ilişkilidir. Söz konusu çalışmada tespit edilen bir dogmaya göre "Şark önünde sonunda ya korkulması gereken şey ya da edilgenleştirilerek, araştırma ve geliştirmeye hatta mümkünse doğrudan işgal edilerek denetim altına alınması gereken" (Said, 2012: 315) bir şeydir. Nitekim buradaki ifadelerde de Türk ırkının bir otorite tarafından yönetilmesine, kontrol edilmesine değinilir. *Yurdumu Özledim* romanında da yine Almanların dilinden çeşitli tanımlamalar duyulur.

"Bu yabancı işçilere hem kızıyorum hem acıyorum. Kızıyorum çünkü onların yüzünden ülkemizde rahat yaşayamıyoruz. Mağazalar, sokaklar, birahaneler, parklar, sinemalar yabancı dolu. Keyiflerince yaşamak istiyorlar hep. Sokaklarda kadınlarımızı tedirgin ediyorlar. Yaşadıkları evleri pis tutuyorlar... Tümü de başka dünyalardan gelmiş garip yaratıklar gibi ayakaltında dolaşıp duruyorlar... Bit pire gibi asalak bunlar, sırtımıza yük" (s, 85).

Zihinlere işlenmiş bu Türk, şarklı imgesinin yukarıda da değinildiği gibi reel sosyal ilişkileri belirlediği anlatılar üzerinden de izlenebilmektedir. *Koca Ren* romanında bu imgeye dayalı ilişki, bir kontrol noktasındaki polisin davranışlarında somutlaştırılır.

"Orada da bir sürü manyaklıklar oldu. Bekledik bir saat. Duvarın dibine dizip resmimizi çektiler. Herkese geç geç, bize gelince; 'Arabayı sağa al! Pasaportları ver!' Ay yıldızlı pasaporta düşman olmuşlar. 'Türklerin işi yok; parası yok! Türkler iş arar. Türk her kötülüğü yapar. Geldikleri yere bela getirir. Türk, kadınlara asılır. Türk, pistir; sokağa tükürür. Türk kötü kokar.' Hepsinin kafasına bunlar dolmuş" (s, 156)

Alman toplumunun Türk göçmenlere yaklaşımı ve zihinlerindeki Türk imajı *Gurbet Sofrası* romanında Türk ve Alman arasındaki aşk ilişkisi üzerinden belirtilir. Türk erkeğine âşık olan Alman kızın annesi, ilişkiyi duyduğunda şunları söyler ve tepki gösterir:

"Annesi, iki eliyle şakaklarını tutarak:

- Aman Tanrım! Sen sabır ver! Oh Jesus Maria! Kızım, sen aklını mı kaçırdın? Bir Türk! Bir Türkü mü buldun? Haydi diyelim, bir Amerikalı, Fransız, İngiliz. Ama bir Türk. - Anne, çocuğu görmeden kararını verme! Onlar hakkında duyduklarımıza inanıyorsun. Ön yargılarla idam kararı veriyorsun Somer hakkında. - Aman Allah'ım. Sana karşı işlediğimiz bir günahın cezası bize. İstavroz çıkardı. Tanrı'dan affetmesini yalvardı. Senin arzuna karşı gelemeyiz, sevgili İsa, Meryem ana! Kızım Marlis'e şeytan dadandı. Şeytanı ondan kov Allah'ım. Oğlunuz namına sizden rica ediyorum. Biricik oğlunuz İsa adına yalvarıyorum. - Onlar Müslüman olurlar yavrum.

Dört kadına kadar alırlar. Onlar kadına doymaz olur, yavrum” (s:381).

Özellikle de ilkelik, barbarlık, yabaniilik gibi Türk insanının medeni olmadığını vurgulayan tanımlamalar sıkça görülmektedir. *İş Sürgünleri* romanında bu tanımlamaların greve kalkışan Türk işçiler için zihinlerden geçtiğini, Türk göçmenin ifadeleri olarak okuruz.

“Nasıl oluyor da Kreuzberg’in, Wedding’in sokaklarını dolduran bu insanla ‘bir şey’ arası yaratıkların soydaşları, ‘Almanya’mızın’ Köln kentinde densizlikler yapıp, başkaldırıyorlardı?... Allı, yeşilli, morlu giysiler kuşanıp, yer altı trenlerinde nağra atarak konuşan, artlarında köpek encekleri gibi yığınla çocuklar sürükleyen bu çirkin yaratıklar, Tanrının kendi günah kentlerine verdiği salgın sayrılık derdinden başka bir şey değildi. Ve açlıktan ölmeyip de bu kendi topraklarında yaşamlarını sürdürdüklerine dua edecekleri yerde, greve hem de kutsal Alman yasalarına karşın bir greve kalkışmıştı. İnsanın güzellik anlayışını kıran, hırpalayan bu barbar görünüşlü, bu çok çocuklu yaratıklar hemen şimdi, Berlin’in yarınki şafağını görmeden, geldikleri yere gönderilmeliydiler” (İS, 1976: 105).

Tüm bunlar, Avrupalı kimliği karşısında, “biz” den olmayanı belirlemek için imgeleştirilen bir doğulu tasarımının ötekileştirme boyutunda görünümüdür. Oryantalist bakış açısı çerçevesinde tasarlanmış, kolektif hafızalarda yer etmiş bu tasarım, öteki ile karşılaşıldığında üstünlük pekiştirici bir söylem biçiminde somutlaşır. Doğudan Batı’ya göç ile

“özdeşlik ile başkalık arasında bir gerilim ortaya çıkar, insan ya şu ya da bu gruba dahildir ya içerdedir ya da dışarıda, bu da vatanseverliğin ürkütücü bir şekilde güçlenmesine, kültürel üstünlük ve kontrol mekanizmalarının doğmasına yol açar” (Morley-Robins, 2011: 122).

Romanlardan alıntıladığımız örneklerde de Türk kimliğine karşı Alman, Avrupalı kimliğinin üstünlüğünü belirtmek, Türkleri kontrol altında tutmak istenmişti. Tarihsel bir arka planı olan bu söylem ve davranışlar, doğulu Türk kimliğini, korkutucu, pis, geri kalmış, yabani gibi tanımlamalarla ayrıştırırken; doğal olarak bu tanımlamanın karşısına Avrupalı kimliğini koymakta ve yüceltmektedir.

Ötekileştirmenin devamında ise Türk göçmenler, ırkçılık seviyesinde yabancı nefreti ile karşılaşmışlardır. Özellikle de 1973 petrol krizinden sonra Avrupa’da görülen ekonomik kriz, işçi göçüne ve göçmenlere bakışı da değiştirmiştir. “Ekonomideki işgücü açığını kapatmak için 1960’lı yıllarda sevinç ve övünçle karşılanan “konuk işçiler”, 1973’teki işçi göçünü durdurma kararından sonra ülkelerine dönmeyip, Almanya’ya yerleşmeye başlayınca, Alman kamuoyu tarafından yadırganmaya ve eleştirilmeye başlandı. Daha 1982’de Batı Almanların %62’si Almanya’da gereğinden çok

yabancı bulunduğunu düşünüyor, %50'si ise yabancıların geldikleri ülkelere geri gönderilmesi görüşünü paylaşıyorlardı" (Abadan Unat, 2002: 63). Böylece Türk göçmenler de artık sadece imgesel bir öteki değil, rekabet edilen bir düşmana dönüşmektedir. Ayrıca ekonomik krizle birlikte olumsuz gidişatın sebebi olarak da ilk başta göze çarpanlar yabancı işçiler olmuştur.

"Bu durum, zaman zaman Avrupa'nın (ya da bizim konumuz olan Almanya'nın) sosyal, ekonomik, politik problemleri konusunda "günah keçileri" yaratılmasında da etkindir. Göçmenlik olgusuyla tanıştıklarından beri Almanya, bu problemler konusunda özellikle göçmenleri sorumlu tutmaktadır. Burada yabancılık, sadece bir "göçmen işçi" durumu olmanın ötesinde, Xenofobia, yani yabancı korkusuna, hatta yabancı düşmanlığına dönüşmüştür" (Gedik, 2010: 63).

Bu süreçte yeni günah keçileri ise Türk göçmenler olmuştur.

Günah keçisi kavramının tarihsel süreçteki rolü toplum bilimsel açıdan değerlendirildiğinde, öteki, yabancı kavramlarıyla ilişkili olduğu görülür.

"Temel varsayımı şöyledir: Çoğu toplum, kendisine kara çalınan bir ötekinin bir ayınle kurban edilmesi üzerinde yükselir. Toplumu oluşturan bireylerin bir arada var olması için gerek duyulan asli mutabakat, bütün suçun bu bireylerin oluşturduğu bizin dışında kalan bir yabancıya atılmasıyla sağlanır; insanları birbirine düşüren saldırganlık, kabahat ve şiddetin bu yabancıya yüklediği varsayıdır" (Kearney, 2012: 54).

Hali hazırda zaten öteki olarak kodlanmış bulunan Türk göçmenler ise ekonomik kriz sürecinde günah keçisi haline gelir ve toplumdaki birçok olumsuz olayların faili olarak suçlanırlar. Bu gerçeği *Berlin'in Nar Çiçeği* romanında duyarlı bir Alman'ın dilinden duyuruz: "Bir de işçiliğe çağırdığımız yabancıların. Onlar her iyi gitmeyen toplumsal olayın odağında tuttuğumuz yeni suçlular. Hiçbir şey için şikâyete kalkışamazlar bu yüzden" (s, 88). Benzer ifadeler *Alpler Geçit Vermiyor* romanında da arkadaşını uyaran bir Türk işçinin dilinden dökülür:

"Ortalık şimdi eskisi gibi değil. Adamlar kıbleden nem kapıyor. Artık yabancılar için hayırlı rüya görmez oldular. İçlerinde midesi bulansa yabancıardan bilenler var. Hemen başlarlar dosyaları karıştırmaya. Ötesi malum..." (s, 202).

İlk önce öteki ilan edilen ve ekonomik kriz sonrası da günah keçisi olarak toplumsal sorunların merkezine yerleştirilen Türk göçmenler, artık istenilmeyen bir topluluk haline gelmişlerdir. Sonraki süreçte ise yabancı nefreti, ırkçılık gibi eylemlerinde hedefi haline geleceklerdir. Bu durumun rekabet ile olan ilişkisinin de üzerinde durulur ve özellikle de Türk toplumunun Almanya'da kalıcılığı, ekonomik, siyasi rekabete dahil

olması nefreti ve ırkçılığı körükler. Kaynaklara göre bazı toplulukları yabancı, öteki ilan edip dışlamanın altında, modern zamanın rekabet düzeni yatmaktadır.

“Zira her modem toplum kıt kaynaklar için rekabete giriyor, periyodik olarak ortak bir davada ortak bir "düşmana" karşı birleşiyor. Genellikle "ulusal güvenlik" bahanesiyle peyda olan cadı avı, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, antisemitizm gibi mükerrer fenomenler bununla açıklanabilir. Bu tür zulüm stratejilerinin üzerinden işlediği fantezi, su kaynaklarını zehirleyen, siyasi topluluğu ve toy gençliği yozlaştıran, ekonomiyi kemiren, barışı sabote eden, toplumun genel ahlakını tahrip eden ve halkın (Volk) dışında/ içinde olan şeytani bir düşmandır. Üstelik, modem toplumlarda popüler medya da ‘yabancı’ yaftası altında toplanan birey veya azınlıkların dışlanmasında çoğu zaman asli bir rol oynar” (Kearney, 2012: 55).

Almanya’da medya üzerinde yapılan bir araştırma da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Almanya’da 3000 haber analiz edilerek 1972 yılında yapılan bir araştırmaya göre “Alman basınında yabancılarla ilgili olarak yer alan haberlerin yaklaşık dörtte üçünde yabancılardan "tehlikeli", "kriminal" ve "şiddete eğilimli" şeklinde söz edildiğini ve kriminal haberlerin en fazla Türklere ilişkin olduğunu belirlemiştir. Kuşkusuz bu tür haberler daha sonraki yıllarda şiddetlenecek olan Türk düşmanlığının temelini oluşturmuştur” (Alver, 2001: 137). Oluşturulan bu Türk düşmanlığı ise incelediğimiz romanlarda, “Yahudileştirme” olarak yansıtılmıştır. Türkler, Almanya’nın yeni Yahudileri gibi değerlendirilmiştir. Gerek temsili kişiler ile gerek sembolik mekânlar gerekse çeşitli olaylar ile Türk toplumuna ülkenin yeni Yahudileri gibi bakıldığına vurgu yapılmıştır. *Berlin’in Nar Çiçeği* romanında bu ırkçı yaklaşım, temsili kişi ile yansıtılmıştır. Bu kişi Nazi Almanya’sında komutan olan Maximilien Ranke’dir. Türk ve diğer yabancı göçmenlerin de bulunduğu apartmanda kapıcıdır. O, yabancı karşıtlığını, göçmen karşıtlığını, yabancılara ön yargılı bakışı temsil eden bir tiptir. Özellikle de söylemleri ile romanda ötekileştirici, ırkçı yaklaşımlar sergiler. Şu ifadeler ona aittir:

“Şu kan için Yahudiler, şu mason yabancılar” (s:16). “Bizim yeni Yahudilerimizden burada çok var.” (s:53). “Sayın Frau lütfen, bizim baştakiler bu herifleri sindirmeyi, bastırmayı sanırım istemiyorlar. Yoksa bu rezil teröristleri toz edebilirler” (s: 57). "Evet, öğrenemeyeceklerine bile dikkat etmeden Almanca konuşmaya yelteniyorlar. Ekonomimiz büyüdü. Bunlara gereksindik, çağırdık, geldiler. Ama onlara yerlerini öğretmeliyiz. (Sonra parmak kaldırarak bir şeyin altını çizer gibi) yasalar çıkarmak, yasalar iki kere iki dört diyordu Maximilien Ranke” (s:67) “Ayrıca bizimkileri uyarmaya gerek yok ama yine de söylüyorum. Yabancılar o maymun

kafalarında Almanları soymaktan başka hiçbir fikir taşımıyorlar. İki kere iki dört, bu böyle” (s:148)

Almanlar Bizi Sevmedi romanında da yabancı ve Türk karşıtlığı yine Yahudi karşıtlığı ile benzeştirilmek istenirken, kişiler düzeyinde yansımalar yapılmıştır. Eski Naziler olarak romana alınmış bu kişilerin davranışları ve söylemleri ötekileştirici ve ırkçı eğilimlidir.

“Bu bürolarda yaşlı Naziler görevliydi çoğunlukla. Sert, kuru, dik, aksırıklı, söz dinlemez, kurallara körü körüne bağlı insanlardı. Hiç mi hiç hoşgörülerini yoktu. Yabancılara karşı çok haşın davranıyorlardı. Kendilerinden başka herkesi Yahudi gibi görmeye alışmışlardı” (s:26)

“Eski bir Macaristan göçmeni olan Erkekler Yurdunun Müdireesi Hitler ordularında çalışmış bir SS teğmeniydi. Erkeklerle eziyet etmekten zevk duyuyor, böylece aşağılık duygusunu doyuruyordu. Özellikle hakaret ettiği erkek yabancı uyruklu olursa hareketlerini hızlandırıyor, olmayacak yasaklar uyduruyordu” (s:16).

Tüm bu yaklaşımlara karşı romandaki Türk göçmen “Bu herifler bizi Dachau kamplarındaki Yahudi gözüyle görüyorlar. Yeni köleyiz anlayacağın” diyerek, göçmenler üzerindeki etkisini belirtir. İş yerlerinde, okullarda, sosyal mekânlarda hâkim toplumun davranışları, söylemleri, bazı eylemleri Türk göçmenlere Alman tarihini ve Almanya’da yabancılığı hatırlatır.

Araştırmalarda ve incelediğimiz romanlarda da görülür ki Almanya tarihinde mevcut yabancı nefreti, 1970’li yıllardan sonra Türk göçmenler üzerinde yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle de Türk nüfusunun artması, ekonomik, siyasi alanlarda rekabet edebilecek seviyeye gelmesi ile birlikte “getto içinde kalan ve Türkiyelilerle ilişkisi olmayan sıradan Almanlar kendilerini azınlıkta hissetmektedir. Mahallesindeki değişimden dolayı iş ev bulamama korkusuna kapılarak bölgeyi terk ederken, bunun tek suçlusu olarak yabancıları görmektedir. Değişime tepki olarak sömürgecilikten ve ırkçı diktatörlükten kalma ‘ötekileri’ hor görmeye başvurmaktadır. Aşırı sağ partiler bu korkuları sömürmek ve yeni düşman yaratmak için, önyargı ve aşağılamayla yabancı düşmanlığı yaymaktadırlar. Bu sözlü ve yazılı aşağılama biçimlerinden en eskisi olan “Juden Raus” (Yahudiler Defolun) sloganı 1970’lerde “Ausländer Raus” (Yabancılar Defolun) olarak kullanılmış ve günümüzde bu laf sadece “Türken Raus”a (Türkler Defolun) indirgenmiştir” (Gedik, 2010: 55). Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde duvarlara yazılan bu sloganı, *Berlin’in Nar Çiçeği* romanında Türk göçmen için kullanılır.

“Onu üç sanat öğrencisi dövdü, diye birden konuşmuştu Âdem. Heute Sonntag. Devrisi gün vorgestren bizi sokakta görüp arkamızdan scheisten Turken, Turken raus diye bağırmışlardı. Bleiben sie stehen, diye alay etmişlerdi. Biz sizi bulacağız lütfen

baylar, burada bekleyiniz. Bok Türkler, amma rüzgâr estiriyorsunuz. Çekin arabanızı Almanya'dan gidin pis kokulu memleketinize" (s, 160).

Söylem düzeyinde görülen bu ötekileştirici, aşağılayıcı tanımlamaların göçmenler için sıkça kullanıldığı çeşitli araştırmalarda da görülmektedir.

"Göçmen işçiler birçok yerde Zigeuner (çingene), Lumpenpack (paçavracı takımı), Kameltreiber (deve sürücüsü), Zironenschttler (limon sıkıcısı) ya da Schangenfresser (yılan yiyen) adlarıyla anılırlar (Berger-Mohr, 2018: 121). Günter Wallraff'ın çalışmasında da Türk göçmenler için benzer söylemler kullanılır: "Postabaşı Alfred tepemizde 'Allah'ın cezası işe yaramaz yamyamlar! Sizi boksoyu çingeneler! Pis Türkler! Sizi sarımsak kokulu Yahudiler sizi!' Böylece tanıdığı tüm ulusları saymış oluyor Alfred" (Wallraff, 1986: 148)

Tüm bunlar dikkate alındığında Türk göçmenler hâkim toplum tarafından sürekli tanımlanmış, konuk işçi olarak başlayan bu kavramsal süreç, barbar, pis, yamyam, geri kalmış, Yahudi, zenci gibi ötekileştirici kavramlar üzerinden devam etmiştir. Çeşitli sebeplerden ötürü "toplumda Nazilerden kalma yabancı düşmanlığı, Türk düşmanlığına dönmüş" (YF,41) Türkler, Almanya'nın yeni Yahudileri, zencileri olmuştur. Tarihsel süreçte oluşturulan doğulu, Türk imgesinin yanı sıra Almanya'nın yakın tarihindeki ötekileştirici, ırkçı yaklaşımları da bu noktada etkili olmuş; özellikle de Yahudileştirme eğilimleri Alman tarihi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Juden Raus (Yahudiler defolun) sloganının Turken Raus (Türkler defolun) olarak değişmesi de bunun bir delili olarak görülmüştür. Nitekim bu eğilim edebi düzleme de yansımış, incelediğimiz romanlarda da engelleyici olarak işlevsellik kazanmıştır. Çünkü tanımlamalar, yaklaşımları da etkilemiş, konuk işçi olarak görüldüğünde başka, günah keçisi, barbar, öteki, yabancı, zenci gibi görüldüğünde başka yaklaşımlar sergilenmiştir. Dolayısıyla bir amaç için yola çıkan özne göçmenin karşıt gücü haline gelen ötekileştirme eğilimi, onu arzuladığı nesneye ulaşma sürecinde olumsuz etkilemiştir. Burada kişilerden ziyade düşünceler, ideolojiler, yaklaşımlar ve tanımlamalar rakip konumundadır. Çünkü göçmen özneler arzuladıkları nesneye ulaşabilmek için bu soyut kavramlarla mücadele etmektedirler. Kişiler, sadece bu eğilimlerin somut sonuçlarını gösterebilmek için romanlarda yer almışlardır. Asıl mücadele edilen unsurlar, kişilerle somutlaştırılan ama daha geniş bir kitle tarafından savunulan düşüncelerdir. Dolayısıyla engelleyici bir sorun olarak karşımıza çıkan unsurlar, ötekileştirme, yabancılaştırma, ırkçılık gibi kavramlar olmuştur.

Sonuç

Türkiye'den Avrupa'ya, özellikle de Almanya'ya işçi göçü, 1960'lı yıllarda başlar. Çeşitli Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda göç, devlet tarafından da teşvik edilir. Kalkınma planlarında

da yer alan işçi göçü ile hem ülkedeki işsizliği azaltmak hem gerekli döviz ihtiyacını karşılamak hem de nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılamak için devlet, Türk vatandaşlarına göç yolunu açar. Ancak Avrupa'ya işçi göçü planlamasında devletler tarafından öngörülenlerin birçoğu gerçekleşmemiştir. Ne gidenler geri dönmüşlerdir ne de Türkiye nitelikli işçi kazanmıştır. Aksine, göç durdurulamaz bir boyuta ulaşmış, ekonomik, kültürel, insanî birçok sorunun odağında yer almıştır. Özellikle de göç alan ülkelerde, göçmenler için uygulanacak olan stratejiler tartışılmış, asimilasyon, entegrasyon fikirleri öne sürülmüştür. İlk yıllarda çiçeklerle karşılanan, kurtarıcı gibi görülen göçmenler, zamanla istenilmeyen ötekiler haline gelmiş, huzuru kaçıran günah keçileri ilan edilmişlerdir. Bu süreçte ırkçı saldırılar yaşanmış; yabancı nefreti hızla büyümüştür. Çünkü artık göçmenler, misafir işçi konumundan çıkmış, yerleşik düzende var olmaya çalışan insanlar olarak ekonomik, kültürel, siyasi haklarını talep etmeye başlamışlardır. Özellikle de göç edilen yerlerdeki alt sınıflar için göçmenler, işlerini ellerinden alan kişiler olarak değerlendirilmiş, kendi ülkelerinde yabancı durumuna düştüklerini belirtmişlerdir. Böylece Türk göçmenler için Avrupa'da var olma süreci daha da zorlaşmış, ötekileştirilmeyi, ayrımcılığı daha da fazla hissetmişlerdir. Bu sebeple ki gettolaşma başlamış, göçmenler korku içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak sorunlar hiçbir zaman bitmemiş, bugüne kadar uzanmıştır.

İlk yıllarda sorunlar daha çok çalışma alanlarında görülür. Misafir işçi olarak değerlendirilen kişiler, en kötü, en ağır, en zor işlere verilir. Bu işler, yerli işçilerin yapmak istemediği işlerdir. Yöneticiler misafir işçilerden azami derecede faydalanmak ister ve en alt seviyeden ücret ödemeyi düşünürler. Kaçak olarak gidenler için ise bu şartlar daha da zordur. İşçiler birçok haktan da mahrumdur. Genellikle işçi yurtlarında kalırlar ve bu durum çoğu anlatıda bir askerlik gibi yorumlanır. Toplumdan izole edilmiş bir şekilde, adeta mahkûm edilmiş gibi çalıştırılan işçiler, ancak aile birleşmelerinden sonra evlere çıkabilmişlerdir. Bu süreçte de ev bulma, barınma sorunu ortaya çıkar. Kimse yabancılara evini vermek istemez. Göçmenler ancak savaş yıllarında yıpranmış, kullanışsız evlerde kalabilirler. Yabancılık durumu ise bu noktadan sonra çok daha ağır şartlarda hissedilmeye başlanır. Kültürel uyum sorunu, eğitim sorunu gibi daha ciddi sorunlar peş peşe ortaya çıkmaya başlar. Göçmenler birçok alanda ayrımcılığa maruz kalır. Gurbet, tam anlamıyla o zaman yaşanmaya başlanır. Türk göçmenler, hâkim toplumun ötekisi ilan edilir ve artık "gastarbeiter" (misafir işçi) olmaktan çıkarlar ve "auslander" (yabancı) olarak gurbeti yaşamaya başlarlar.

Göçün ilk yıllarında ortaya çıkan ve adına "konuk işçi yazını" denilen, daha sonra ise göçmen edebiyatı kavramı ile karşılanan edebi eserlerin odak noktası da bu sorunlar olmuştur. Sorunların ortaya çıkmasında ise göçmenlerin hangi kavramlarla nitelendirildiği, hangi adlandırmalarla sınıflandırıldığıнын altı çizilmiştir. Göç deneyimini bizzat yaşayan birçok

yazar, göçmen işçilerin sesi olmayı, onların maruz bırakıldıkları yaşam şartlarını duyurmak istercesine yazmıştır. Dolayısıyla bu metinlerin merkezinde, işçiler ve onların karşı karşıya kaldıkları çeşitli sorunlar yer almıştır. Bunların başında dil sorunu, ayrımcılık, olumsuz çalışma şartları, sosyal hayatta karşılaşılan problemler, hak ihlali, kültürel uyumsuzluk gibi daha çok ilk giden göçmenlerin yaşadığı sorunlar gelmektedir. Gerek göç deneyimini bizzat yaşayan gerekse uzaktan bu olayı yazanlar olsun, sanat ve kurgu kaygısından ziyade yaşanan tarihsel gerçekliği olduğu gibi aktarmayı tercih etmişlerdir. Çünkü öncelikli olarak mesaj verme, dikkat çekme amacı ile eserler kaleme alınmıştır. Sadece edebi eserlerde değil, sinema, müzik gibi diğer sanat dallarıyla da göçmen işçilerin içinde buldukları şartlara dikkat çekilmiş, sanat eserleri bilgi verme amacı ile araçsallaştırılmıştır. Nihayetinde ise sosyolojik, tarihsel gerçeklik, edebi gerçekliğe dönüştürülmüştür.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulusötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniv. Yay. İstanbul
- Ağaoğlu, A. (2015). Fikrimin İnce Gülü, Everest Yay, İstanbul.
- Aktay, Y. ve Kızılkaya, A, (2014), Hepimiz Ötekiyiz, Tezkire Yay. İstanbul.
- Alver, F. (2001). "Alman Basınında Türkler ve Türkiye", Kurgu Dergisi S: 18, 135155,2001.
- Başargan, Ö. (1979), Gurbet Sofrası, Yeni Dünya Yay, İstanbul.
- Baykurt, F. (2013). Yüksek Fırımlar, Literatür Yay, İstanbul.
- Baykurt, F. (2014). Koca Ren, Literatür Yay, İstanbul.
- Berger, J. (2018). Yedinci Adam, çev. Cevat Çapan, Metis Yay. İstanbul.
- Dal, G. (1976). İş Sürgünleri, Milliyet Yay, İstanbul.
- (1979). E-5, Milliyet Yay, İstanbul.
- Dayıoğlu, G. (2017). Yurdumu Özledim, Altın Kitaplar Yay, İstanbul.
- Fürüzan (2012). Yeni Konuklar, Yapı Kredi Yay, İstanbul.
- Fürüzan (2017). Berlin'in Nar Çiçeği, YKY Yay, İstanbul.
- Gedik, E. (2010). "Almanya'da Öteki Olmak Öteki Kalmak", Folklor/Edebiyat, cilt:16, sayı:62, 2010/2
- Hekim, R. (1984). Alpler Geçit Vermiyor, Türk Edebiyatı Vakfı Yay, İstanbul.
- Kearney, R. (2009). Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar, çev. Barış Özkul, Metis Yay. İstanbul.
- Morley, D.-Robins, K. (2011). Kimlik Mekânları, çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay. İstanbul.
- Said, E.W. (2012). Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner, Metis Yay. İstanbul.
- Savaşçı, F. (1986). Almanlar Bizi Sevmedi, Kerem Yay, Ankara.
- Sirkeci, İ. ve Yücesahin, M. (2014). Türkiye'de Göç Çalışmaları, Göç Dergisi, cilt:1, sayı: 1, ss:1-10. www.göçdergisi.com. Erişim tarihi: 28.03.2020.
- Sirkeci, İ. (2012). Transnasyonal Mobilite ve Çatışma, Migration Letters, 9(4): 353-363.
- Tilbe, A. (2015). "Göç/ Göçer Yazını İncelemelerinde Çatışma ve Göç Kültürü İncelemeleri" (Bildiri) 3rd Turkish Migration Conference, Charles University Prague, Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings (25-27 June 2015) ss: 458-466, London Transnational Press London.

316 Dış Göç Romanlarında Temel İzlekler

- Tilbe, A., Bilecen, T. ve Dervişoğlu, E. (2019). Göç Kültür ve Yazın, Transnational Press London.
- Tilbe, A. ve Sirkeci, İ. (2015). Göç ve Göçmen Yazını Üzerine, Göç Dergisi, cilt:2, sayı:1, ss:1-4.
- Wallraff, G. (1986). En Alttakiler, Milliyet Yay. İstanbul.
- Yıldız, B. (2012). Türkler Almanya'da, Everest Yay, İstanbul.
- Zengin, E. (2010). Türk Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Temel Kavramlar, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, bahar 12, ss: 329-349.

EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH

Main Patterns in Migration Novels

The phenomenon of migration, generally as a population mobility, has been the subject of fictional narratives throughout the historical process. The individual and social repercussions of migration events are explained with various literary genres such as epic, folk, tale, novel and story. Starting in 1961 the European mobility of labor migration from Turkey has been one of the fictional plane reproduced immigration. Since the beginning of the migration, many Works written in both Turkish and German have included themes such as the reasons, purpose and results of the migration event, and each generation has focused on the specific problems of their time. In this study, novels between the years 1960 and 1990 have been focused on, and the basic themes in these novels, especially those that touch on the lives of first generation immigrants are determined. At the center of these texts were immigrants and the various problems they faced. The most important of these are language problems, discrimination, unfavorable working conditions, violation of human rights, racism and marginalization. At this point, it has been observed that how the immigrants are defined by the state and society in the places they go to are an important factor, and their problems that from their paths go parallel with these definitions. Among these nomenclatures, the conflicts around the image of guest worker, foreigner and Turkish identity drew attention. At this point, the effect of naming definitions on us and the other relationship within the framework of migration has been focused; there are inferences about the issue of migration and immigration through the novels examined on the basis of the relationship between society and literature. Thus, the basic themes that constitute the migration literature, which is the aim of the study have been reached and the factors that are effective in transferring the sociological and historical reality have been brought to the fore.